

AKADEMIK OTAKAR CHLUP

KRÁTKÁ ÚVAHA O KATEDRÁCH PEDAGOGICKÝCH A NAUKOVÝCH

(Psáno r. 1952.)

Reformou vědecké přípravy posluchačů a vědecké kolektivní práce byly organisovány podle sovětského vzoru odborné katedry na vysokých školách. Také na pedagogických fakultách byly zřízeny katedry pro skupiny předmětů svou povahou blízkých. Byla zřízena katedra pedagogiky, katedry předmětů filologických, přírodovědných, výtvarné výchovy atd.

Obecně je úkol odborných kateder na vysokých školách dán cílem těchto vysokých škol a fakult. Na filosofických a přírodovědeckých fakultách byl tento úkol dvojitý: pěstovati vědy a připravovati posluchače věnující se učitelskému povolání na školách třetího stupně. Je známo, že tento praktický úkol pedagogický a didaktický neplnily dříve tyto fakulty ve shodě s potřebami praktického učitelského povolání. Byly různé prostředky, jimiž se fakulty snažily dostáti i tomuto úkolu. Zřizovaly se lektoráty metodik různých oborů vědních, v nichž se posluchači informovali o různých metodických postupech ve vyučování svému předmětu. Theoreticky se vzdělávali posluchači v dějinách teorií pedagogických a v otázkách obecné pedagogiky. Vědečtí odborníci byli většinou přesvědčeni, že stačí odborná vědecká příprava v naukových předmětech. Celkem lze říci, že nebylo na filosofických a přírodovědeckých fakultách náležité organisace v pedagogické a didaktické praktické přípravě posluchačů pro budoucí učitelské povolání. Pedagogické vzdělání bylo oddělené, izolované od vzdělání naukového, a nebylo téměř vůbec praktických pokusů, náslechnů a výstupů, v nichž by mohli posluchači vyzkoušeti své poznatky vědecké i pedagogické ve školském prostředí.

Zřízení pedagogických fakult hlavně pro školy mateřské, prvního a druhého stupně, částečně pro obory výchovy výtvarné, tělesné a hudební na školách třetího stupně, posunulo do popředí zájem o pedagogické a didaktické vzdělání učitelstva oněch škol. Pedagogické fakulty existují již několik let a ovšem je žádoucí hodnotiti kriticky i sebekriticky jejich funkci na úseku výchovy dorůstajících pokolení.

Povaha pedagogických fakult v poměru k filosofickým a přírodovědeckým fakultám je odlišná. Kdežto na těchto fakultách byly převážně pěstovány vědy a výchova k učitelství na školách třetího stupně nebyla v popředí zájmu, fakulty pedagogické si vytkly za přední svůj úkol praktickou výchovu kandidátů pro povolání učitelské. Ovšem že i tu vědecký pokrok je v zájmu naukových odborníků a že úkol pracovníků pedagogických je pěstovati nauky pedagogické odborně, ale hlavní zaměření pedagogických

fakult je praktické — obdobně jako na lékařských fakultách, technikách — zde prakticky vychovatelské k účelům školským.

S tohoto hlediska je třeba zkoumati stav a způsob, jímž řeší pedagogické fakulty své poslání. Proto přihlédneme nejprve k oborům naukovým. Reformou, podněcenou pro nedostatek učitelstva na školách národních, byly na přechodnou školu kandidáti učitelství pro školy mateřské a národní odkázáni na dálkové studium při současném učitelském zaměstnání. Tím zůstali na pedagogických fakultách jen posluchači studující učitelství na školy střední a povaha vzdělání k učitelskému povolání se posunula značně ve směr naukově odborný, takže se vyvíjí právě v době přítomné obdobný stav, jaký byl na filosofických a přírodovědeckých fakultách.

Co bylo třeba očekávati od odborníků naukových na pedagogických fakultách? Myslím, že soudruh Zd. Nejedlý podal dostatečný důkaz hlubokého zájmu o pedagogické fakulty, když se rozhodl být členem profesorského sboru na tomto učilišti, a že zajisté očekával od všech odborníků zvýšený a rozhodný zájem o praktickou výchovu. Naukoví odborníci měli by tedy svou vědu dáti do služeb přípravy k učitelskému povolání. Představují si, že by se měl každý odborník seznámit nejen s osnovami předmětů, jímž se vyučuje v jednotlivých třídách, nýbrž též s učebnou látkou a podávati posluchačům vědecké základy této elementární látky, která se jim má státi osvojeným majetkem studijním. Východiskem studia s vyššího vědeckého hlediska měly by býti na pedagogických fakultách učebnice jednotlivých tříd školy národní a střední a na filosofických i přírodovědeckých fakultách učebnice gymnasií. Podobně by měli hýti posluchači procvičování v demonstracích též elementárních pokusů v jednotlivých přírodovědných oborech jako ve fyzice, chemii, měli by za vedení naukových odborníků konati exkurse do přírody a zde si zvykati pozorování přírodnin se zřetelem k potřebám školního vyučování. Odborníci v zeměpisu a dějepise měli by přihlížeti k učebné látce jednotlivých ročníků a prohlubovati tuto elementární látku vědecky. Mám dojem, že vědečtí odborníci naukoví na pedagogických fakultách zvykají si témuž postupu instrukce, jaký byl obvyklý na filosofických a přírodovědeckých fakultách, a že podávají prostě vědu beze zřetele k cíli školnímu. Tento nedostatek zřetele k didaktickému školení na pedagogických fakultách byl podporován nemálo tím, že některé fakulty pedagogické přímo přenášely obory naukové na filosofické fakulty, kde tradice byla didaktice vzdálena. Zapomíná se, že jde o velmi vážnou pedagogickou otázku, jak prohlubovat elementární vyučování na jednotné škole a na školách III. stupně vědeckými methodami a jak toto vyučování učiniti základem k vyšším stupňům vzdělání.

Didaktický zřetel v naukových oborech má také ten důležitý význam, že jednotlivé vědní obory naváží vzájemné styky a že vyučování v jednotlivých předmětech nebude oddělené a izolované od ostatních, nýbrž že se poznatky různých oborů sdružují, kdekoli je třeba poznávat příčinné vztahy a souvislosti jevů. Učit jen v řadách poznatkových, jak je jednotlivé vědy uvádějí v izolovaných soustavách vědních, je zvyk vědeckých oborů, ale didaktika vyžaduje osvětlovati jevy s hlediska více vědních oborů. Vypracovati takové mezipředmětné souvislosti v předmětech přírodovědných i společenských nauk je úkol právě didaktiky. Rozumí se, že taková příprava posluchačstva snáze splní hlavní úkol vyučování na školách, který je: pěstovat již od útlého věku vědecký názor materialistický, který je

nezbytným základem pro naše nové společenské zřízení. Naukové obory nedospěly ještě k didaktickému zpracování se zřetelem k potřebám vyučování. Stejně tak i výchova výtvarná měla by velkou část svých úkolů spatřovati ve využití výtvarného projevu, kresby, k názornému výkladu učiva. Spolupráce naukových oborů s výtvarnou výchovou je také důležitý bod přípravy učitelského dorostu. Učitel má přehojnou příležitost osvětlovat učebnou látku kresbou na tabuli. Soustavná příprava k takovému názornému vyučování se týká hlavně posluchačů, kteří nemají pro druhý a třetí stupeň kombinaci svého předmětu s výtvarnou výchovou.

Z toho ze všeho je patrné, jak je důležité, aby naukoví odborníci navzájem a spolu s výtvarnou katedrou navazovali spojení všude, kde toho žádá zájem didaktický. Mám dojem, že naukové katedry zde čeká vděčný úkol, záležející v tom, jak elementární školskou látku vzdělávati za vědeckého řízení odborníka ke školským účelům.

Zvláštní postavení a poslání má na fakultách katedra pedagogiky. Je zřejmé, že právě tato katedra má usměrňovat veškerý chod výchovy učitelského dorostu. Nemýlím-li se, katedry pedagogiky nejvíce přispěly k tomu, že se naukové obory odcizily zájmům školským a didaktickým. Příčiny tohoto neblahého stavu je nutno hledati na fakultách, neboť by se vzdalovaly čím dále tím více od svého vlastního prakticko-výchovného poslání. V zákonných ustanoveních byl připsán pedagogickým fakultám úkol pěstovat vědy pedagogické a vzdělávat v nich učitelský dorost. Na filosofických a přírodovědeckých fakultách je tento úkol obdobný ve větvi učitel-ské pro III. stupeň. Pedagogické katedry nemohou pojem pedagogických nauk bráti v užším smyslu slova a pěstovati pouze dějiny pedagogiky, didaktiku a obecnou pedagogiku, nýbrž právě didaktika speciálních oborů školského vyučování musí býti ve středu jejich zájmu, jinak by pedagogiku jako vědecký obor isolovaly od celku pedagogické a didaktické problematiky školské. Upadly by v pedagogický formalismus, odtrhly by se od odborných nauk a od školské praxe, jak tomu bylo dříve na těchto fakultách. Vědecké studium pedagogických kateder se musí tedy daleko více věnovati všem speciálním problémům didaktiky jednotlivých naukových předmětů, a to v nejužší spolupráci s naukovými obory. Musí si více bráti vzor ze sovětské pedagogické vědy, která se tolik věnuje didaktice a metodice každého předmětu, jako na př. biologického vyučování, výchovy literární, politické, didaktickým problémům všech stupňů škol atd. V Literárních novinách byla uveřejněna v překladu stať V. Procenka: O literatuře ve škole. Tam se dočítáme velmi pozoruhodné sebekritické poznámky: »Programům platným pro kursy literatury jsou společné podstatné nedostatky, i ty, na které ústřední výbor naší strany poukázal již před dvaceti lety. Programy vyšších tříd střední školy jsou přetíženy látkou. Dosud není rozřešena koordinace kursů literatury a kursu dějin . . . Instrukce školního programu, týkající se literární estetiky, nejsou nijak rozví-nuty, proto učitel prakticky nepomáhají. Nedostatky programů se zveličují nedostatky metodické pomoci.« (Lit. nov. č. 25, 1952, str. 4.) Přeneseme-li tuto kritiku na ostatní naukové obory a na jejich nedostatečné methodicko-didaktické zpracování, máme tu celý obraz nesouhry a nekoordinace pedagogických kateder a kateder naukových.

Isolace pedagogické katedry v zájmu pěstění pedagogických nauk v užším smyslu slova a z ní vznikající pedagogický formalismus na jedné

straně a nedostatek spolupráce kateder naukových navzájem a s katedrou pedagogiky, to jsou vážné okolnosti, které jistě neprospívají účelné přípravě učitelského dorostu k jeho praktickým školským úkolům. Nepříšší věc tak naplano, mám ke svým tvrzením vážné doklady z komise jedné masové organizace na pedagogické fakultě v Praze, kde si posluchači stěžovali na neblahý stav pedagogické přípravy se zřetelem na nekoordinaci oborů naukových a nauk pedagogických, zvláště na nedostatek praktické aplikace na vyučování na jednotlivých stupních školy střední. Viděl bych v reformě pedagogických kateder ve smyslu výše uvedeném důležitý krok k nápravě studia a přípravy učitelského dorostu. Představuji si věc tak, jak jsem svého času nastínil v návrhu podaném katedře pedagogické fakulty Karlovy university. Podle tohoto návrhu měly by naukové katedry konati s pedagogickou katedrou pravidelné schůze s programem vzájemné spolupráce ve všech otázkách učebné látky, učebných osnov, methodické přípravy, revise učebnic. Naukoví odborníci měli by buď sami nebo za pomoci odborníků, asistentů, učitelů s dostatečnými praktickými zkušenostmi věnovati týdně hodinu praktickým aplikacím řešeným ve školách při násluchu a výstupu. Zvláštní péče by hyla věnována předmětům, kde lze uplatniti metody experimentální a vůbec metodu demonstrací a názorů. Všude, kde se toho jeví potřeba, znázornění na tabuli, kresby, grafy, přehledy měly by býti stálým prostředkem methodickým.

Pedagogické katedry měly by se pečlivě dohadovat o nové rekonstrukci ve vyučování ve směru mezipředmětné koordinace učiva. To je důležitý bod nové organizace učebné látky, která vede školní mládež mysliti o předmětech učení s více hledisek, nikoli stále jen s hlediska jednoho předmětu. Pamatuji se na skvělou hodinu vyučování zeměpisu na jedné střední škole v Moskvě při zájezdu na zasedání Akademie pedagogických nauk. Předmětem byl zeměpis Dálného východu. Ve vzájemných rozhovorech, otázkách a odpovědích mezi učitelem a žákem probíraly se věci čistě geografické, ale tyto zeměpisné poznatky navazovaly na poměry astronomické, ethnografické, historické, na vztahy mezinárodní, dopravní, hospodářské a j. V stručném shrnutí získávali žáci v jedné půlhodině celkový aktuální obraz Dálného východu; a měl jsem neklamný dojem, že se jim trvaleji vtiskl v paměť, nežli kdyby tu nebylo oné všestranné koordinace. Koordinace učiva byla také jedna z hlavních zásad, na nichž bylo zbudováno pedagogické a didaktické poslání pedagogických fakult. Jednotná škola není již svým vyšším stupněm obdobou ani bývalé nižší školy střední, ani školy měšťanské. Je to nová škola, sloužící socialistické výstavbě. Dodává a připravuje dorost stejně jak pro všechna povolání spojená s výrobou, tak i k vyšším stupňům vzdělání. Svou vnější i vnitřní organizací je školství živý organismus, v němž každý stupeň od nejnižšího až k nejvyššímu při své zvláštní funkci souvisí vnitřně s celou školskou soustavou a je tedy pedagogický a didaktický úkol vytvářeti vnitřní organizací učebné látky, ucelenou soustavu vědění prochnutou jednotným světovým názorem, dialektickým a historickým materialismem, naplněnou ideami socialistického humanismu. Stejně úkoly čekají také na naukové i pedagogické odborníky na filosofických (resp. filosoficko-historických a filologických) a na přírodovědeckých fakultách při přípravě posluchačů k učitelskému povolání na stupni třetím. Musíme sebekriticky přiznati, že jsme v tomto směru ani pedagogové odborní, ani naukoví nedospěli k účelnému řešení svých úkolů.